

*Гарачук Тетяна,
кандидат педагогічних наук, старший викладач
кафедри фахових методик та інноваційних технологій у початковій школі
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті, на основі аналізу психолого-педагогічних, наукових та фахових джерел, розкрито психологічні аспекти навчання іноземних мов учнів початкової школи. Обґрунтовано, що саме молодший шкільний вік є сприятливим для психічного та особистісного розвитку дитини. Врахування вікових та індивідуальних особливостей молодшого школяра, знання закономірностей пізнавальної діяльності, механізмів засвоєння іншомовного матеріалу, шляхів формування іншомовної компетенції, способів оволодіння іншомовним спілкуванням є обов'язковими для правильної організації взаємодії вчителя і учнів на уроках іноземної мови. Наголошено, що навчання іноземних мов удосконалює навчальний процес початкової школи, сприяє ефективності формування всебічно розвиненої особистості молодшого школяра, а також є важливим етапом оволодіння основами іншомовного спілкування. Досліджено роль та вплив психічних процесів (пам'ять, увага, уява, сприймання, мислення, здібності, воля) на хід навчання іноземних мов у початковій школі. Доведено, що якості особистості, такі як розвиток уяви, самостійність, продуктивність у роботі, міцне та швидке запам'ятовування, кмітливність, уміння думати неодмінно сприятимуть ефективності засвоєння іншомовного матеріалу.

В статті на основі аналізу психолого-педагогічних, наукових і професійних джерел, розкрито психологічні аспекти навчання іноземним мовам учнів початкової школи. Обґрунтовано, що саме молодший шкільний вік є сприятливим для психічного та особистісного розвитку дитини. Врахування вікових та індивідуальних особливостей молодшого школяра, знання закономірностей пізнавальної діяльності, механізмів засвоєння іншомовного матеріалу, шляхів формування іншомовної компетенції, способів оволодіння іншомовним спілкуванням є обов'язковими для правильної організації взаємодії вчителя і учнів на уроках іноземної мови. Наголошено, що навчання іноземних мов удосконалює навчальний процес початкової школи, сприяє ефективності формування всебічно розвиненої особистості молодшого школяра, а також є важливим етапом оволодіння основами іншомовного спілкування. Досліджено роль та вплив психічних процесів (пам'ять, увага, уява, сприймання, мислення, здібності, воля) на хід навчання іноземних мов у початковій школі. Доведено, що якості особистості, такі як розвиток уяви, самостійність, продуктивність у роботі, міцне та швидке запам'ятовування, кмітливність, уміння думати неодмінно сприятимуть ефективності засвоєння іншомовного матеріалу.

ефективності формування всесторонне розвитої личности младшого школьника, а также является важным этапом овладения основами иноязычного общения. Исследована роль и влияние психических процессов (память, внимание, воображение, восприятие, мышление, способности, воля) на ход обучения иностранным языкам в начальной школе. Доказано, что качества личности, такие как развитие воображения, самостоятельность, производительность в работе, прочное и быстрое запоминание, сообразительность, умение думать непременно будут способствовать эффективности усвоения иноязычного материала.

In the article, based on analysis of psychological, educational, scientific and professional sources, are revealed psychological aspects of foreign language teaching elementary school pupils. It has been proved that primary school age is beneficial for mental and personal development. Taking into account the age and individual characteristics of pupils, knowledge of the laws of cognitive activity, mechanisms of assimilation of foreign material, ways of forming foreign language competence means mastering of foreign language communication is obligatory for the proper interaction between teachers and pupils at foreign language lessons. It has been emphasized that learning foreign languages improves the educational process of primary school, promotes efficiency of forming a fully developed personality pupil, and is an important step mastering the basics of foreign language communication. It has been investigated the role and impact of mental processes (memory, attention, imagination, perception, ability, will) in the course of teaching foreign languages in primary school. It has been proved that personality character such as the development of imagination, independence, productivity at work, strong and fast memory, intelligence, thinking ability will certainly supply to the effectiveness of assimilation of foreign material.

Ключові слова: початкова школа, молодший шкільний вік, іноземна мова, психологічні особливості, іншомовний матеріал, іншомовне спілкування, компетенції, пам'ять, увага, мислення, сприймання, здібності.

Ключевые слова: начальная школа, младший школьный возраст, иностранный язык, психологические особенности, иноязычный материал, иноязычное общение, компетенции, память, внимание, мышление, восприятие, способности.

Keywords: primary school, foreign language, psychological characteristics, material foreign language, foreign language communication, competence, memory, attention, consideration, perception, ability.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В останні час у нашій країні впроваджуються активні заходи щодо популяризації вивчення іноземних мов. Використовуються різноманітні стратегії, інноваційні технології, комунікативні та рольові ігри, авторські методики, запатентовані курси тощо. Все це сприяє успішному оволодінню іноземними мовами та робить процес навчання більш цікавим та захоплюючим. І як наслідок, актуальним та обов'язковим стало вивчення іноземних мов на ранньому етапі. Адже, мова, вивчена ще з дитинства, розвиває комунікативні здібності, формує здатність та готовність дитини до невимушеного іншомовного спілкування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор; виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Молодший шкільний вік – сприятливий вік для оволодіння основами іншомовного матеріалу, закладання основ іншомовного спілкування, формування умінь та навичок іншомовної мовленнєвої діяльності. Розглянемо думку дослідників-психологів, на чолі з О. Скрипченко, про те що «молодший шкільний вік визначає якісно новий рівень свідомої і внутрішньо регульованої поведінки. Це означає формування таких рис активності та її саморегуляції, які необхідні для подальшого формування нахилів» [2, с. 355].

Проблему раннього навчання іноземних мови досліджували О. Бігич, Т. Боднарчук, В. Гаманюк, О. Мисечко, Л. Мовчан, О. Першукова, В. Смелянська, Т. Шкваріна та ін. Психологічні особливості дітей молодшого шкільного віку висвітлювали Л. Данилюк, Л. Долинська, Д. Дубравська, М. Заброцький, В. Крутецький, О. Скрипченко та ін. Теоретичні основи навчання школярів обґрунтовано в працях А. Гембарук, Л. Гусак, О. Заболотної, О. Котенко, С. Ніколаєвої, Л. Панової,

А. Соломахи та ін. Однак, виявилось, що увага науковців приділялася лише окремим аспектам навчання іноземних мов учнів початкової школи.

Формулювання мети статті (постановка завдання). Отож, нашою метою є висвітлення ролі психологічних особливостей учнів молодшого шкільного віку у процесі навчання іноземної мови.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ми згодні з думкою М. Заброцького, що саме в молодшому шкільному віці в організмі дитини відбуваються істотні зміни. Підвищується рухливість нервових процесів, збільшується врівноваженість процесів збудження й гальмування. Зростає роль другої сигнальної системи в аналізі та синтезі вражень зовнішнього світу, утворенні тимчасових зв'язків, формуванні нових дій і операцій, засвоєнні динамічних стереотипів [1, с. 58].

Провідною діяльністю для учнів молодших класів є навчання, яке дуже змінює мотиви їхньої поведінки та відкриває нові джерела розвитку пізнавального та особистісного потенціалу. Ставлячи перед учнями початкової школи нові пізнавальні, практичні і дослідницькі завдання, озброюючи їх способами розв'язання цих завдань, навчання має передувати розвитку, спиратися не лише на його актуальні досягнення, а й на потенційні можливості. «Збагачується мотивація навчальної діяльності школярів. Розвиваються пізнавальні інтереси, зацікавленість не лише процесом, а й змістом навчання, усвідомлення необхідності виконання навчальних завдань, почуття обов'язку, відповідальності перед вчителем та батьками» [1, с. 62].

Колективом психологів Л. Данилевич, Г. Кагальняк, Г. Шулдик, Б. Якимчуком наведено приклад стосовно взаємозалежності розумового розвитку та сензитивних періодів розвитку особистості. Наприклад, «такі вікові риси як енергійність, наполегливість, набувають особливої ваги, коли виявляються в молодшому шкільному віці. Тоді вони поєднуються з

підвищеною емоційністю та відповідальністю молодшого школяра, що значно підсилює його пізнавальні потреби, активність, спрямовану на розв'язання теоретичних питань. При цьому в нього інтенсивно формуються процеси зосередження уваги, зростає швидкість мислення, збільшуються можливості синтезу та узагальнення, що зрештою зумовлює високу продуктивність пізнавальної діяльності» [8, с. 55].

Н. Лейтесом зауважено, що в молодшому шкільному віці, коли ще дитина наповнена враженнями, відкрита до нового, готова до засвоєння, вона виявляє незвичайну схильність до інтелектуальної праці. При постійній готовності до нового навантаження, розумові заняття стають для дитини своєрідною грою, де можна проявляти необмежену ініціативу, спиратися на уяву та насолоджуватися власними силами тощо. Для таких дітей розумова робота – захопливе заняття. Вони не знають що таке лінь та нудьга. Вони працюють з захопленням навіть в несприятливих умовах: під час веселої шумної перерви в школі, впродовж голосної розмови дома, з включеним телевізором тощо [5, с. 332].

С. Рубінштейном шкільний вік охарактеризовано винятково сприятливим періодом для навчання. В процесі навчання формуються здібності, які відкривають більш широкі можливості для успішного навчання та реалізації в подальшому житті [9, с. 138].

Зауважимо, що особливої уваги вимагають навчальні дії, спрямовані на виділення й відображення головних, характерних ознак предмета, що вивчається. Такі дії інтенсивно формуються у 2-3 класах, наприклад, коротко розповісти суть тексту іноземною мовою тощо. Не менш важливим є вміння самостійно ставити перед собою навчально-практичні цілі перед вирішенням тих чи інших завдань.

Насамперед молодші школярі оцінюють навчання лише як діяльність, до якої схвально ставляться вчителі, дорослі, сім'я, однак пізніше їх починають приваблювати окремі навчальні дії та операції, і

нарешті, вони прагнуть самостійно перетворювати конкретно-практичні завдання в навчально-теоретичні, цікавлячись внутрішнім змістом процесу навчання.

Цілком правомірними є погляди колективу авторів на чолі з О. Котенко, які наголошують, що навчальний та виховний процес з іноземної мови у початковій школі впливає на чуттєво-емоційну сферу дитини, спрямований на розвиток мовних здібностей, удосконалює навички усного мовлення та закладає ґрунт для формування полікультурної компетенції [6, с.74–75].

Відтак, розглянемо як саме психічні процеси впливають на вивчення іноземних мов учнями початкової школи. *Увага* учнів молодшого шкільного віку стає довірливою за умови створення такої атмосфери на уроці іноземної мови для цілеспрямованої діяльності, за якої вони привчаються керуватися самостійно поставленими цілями. При цьому розвиток довірливої уваги іде від керування завданнями, поставленими перед дітьми вчителем, до реалізації самостійно сформульованих цілей, від постійного контролю з боку дорослих – до самоконтролю. З віком в учнів зростає обсяг, об'єм та стійкість уваги. Увага учнів тісно пов'язана з цікавістю навчального матеріалу, наприклад, навчальний матеріал краєзнавчого характеру (London. Christmas in Great Britain. USA.) діти сприймають краще ніж граматичний матеріал уроку. Усвідомлення необхідності, цінності нової інформації, інтерес до її змісту зумовлює стійкість їхньої уваги.

У процесі навчання іноземної мови зростає швидкість перебігу процесів *сприймання*, збільшується кількість сприйнятих об'єктів, образів, фактів, предметів, розширюється обсяг запам'ятовування тощо. Поступово сприймання у молодших школярів стає довірливим та цілеспрямованим процесом. Зазначимо, що правильні та доцільно вибрані засоби навчання

добре сприймаються учнями та сприяють кращому засвоєнню іншомовного навчального матеріалу.

В учнів початкової школи відбувається перехід від наочно-образного до науково-теоретичного *мислення*. Вони вчаться визначати відомі їм поняття, виділяючи загальні та характерні ознаки об'єктів, вирішувати більш складніші пізнавальні та практичні завдання, виконуючи, на основі алгоритмів, потрібні для цього дії та операції й виражаючи результати в судженнях, умовиводах, поняттях та міркуваннях. М. Заброцький наголошує, що «від елементарного аналізу, коли до уваги береться лише якась частина предмета, діти поступово переходять до комплексного, прагнучи розглянути усі частини чи властивості предмета пізнання. Аналіз поступово переходить в абстрагування, яке стає важливим компонентом мислительної діяльності учнів, необхідним для узагальнення і формування понять» [1, с. 66].

Діти з нормальним розумовим розвитком – більшість в типовому загальноосвітньому закладі. Дитина 6 років спроможна самостійно розв'язувати більш-менш складні завдання, які потребують виділення й використання зв'язків та відношень між предметами, явищами, діями тощо. Всі, без винятку, нормальні шестирічні діти володіють розумовою активністю, вони ставлять перед собою пізнавальні задачі, сприймають навколишній світ як пізнавальну проблему. Питання «чому», «як», «навіщо» є типовими показниками розумової активності. При чому не всі питання задаються дорослим. Дитина прагне сама знайти відповідь: можна провести «дослідження» для знаходження відповідей, можна просто спостерігати за навколишнім світом, можна розмірковувати і робити самостійні висновки тощо.

Велике значення для розумового розвитку дитини має процес засвоєння знань. Справа в тому, що з процесом засвоєння знань паралельно розвиваються розумові здібності. Дитині, для того щоб, міцно засвоїти

інформацію, потрібно виконати ряд мислительних операцій, скерованих на виділення тих зв'язків та відношень, від яких залежить успіх подальшої діяльності

Наголосимо, що процес мислення та міркування відбувається у всіх національностей та рас однаково, але, різними є способи, засоби та форми вираження власних думок та суджень. Наприклад, в англійській мові є граматична форма Continuous, яка виражає дію, що відбувається в момент мовлення (Why are you crying? / Чому ти плачеш?). Однак, в українській мові немає такого способу вираження дії в певний період часу, лише вживаються певні лексичні засоби (Зараз ти мене не слухаєш!). Як наслідок, слід пояснити та навчити школярів нових способів та засобів вираження власних думок іноземною мовою, удосконалюючи мислительні операції (абстрагування, синтез, аналіз, порівняння, класифікація) учнів початкової школи.

Пам'ять учнів початкової школи розвивається насамперед у напрямку посилення її довільності, зростання можливостей свідомого керування нею та збільшення обсягу словесної, логічної та смислової пам'яті. При вмілому керівництві навчальною діяльністю учні вже можуть виокремлювати у зрозумілому для них матеріалі опорні положення; пов'язувати їх між собою і завдяки цьому здійснюється процесі успішного запам'ятовування. У молодшому шкільному віці підвищується міцність, продуктивність і точність запам'ятовування навчального матеріалу. Це зумовлено опануванням учнями досконалішими мнемічними прийомами.

Зазначимо, що саме довготривала пам'ять утримує в пам'яті інформацію, сприяє її тривалому зберіганню та своєчасному використанню. Збільшити обсяг довготривалої пам'яті учнів можливо через усвідомлення, засвоєння та запам'ятовування мовних одиниць різних рівнів.

Інтенсивно формується та розвивається *уява*. На основі попереднього досвіду з'являються нові образи, від простого довільного поєднання уявлень молодші школярі поступово переходять до логічно аргументованої побудови нових образів. Зростає швидкість утворення образів фантазії, а також вимогливість дітей до творів власної уяви. Відтак, розфарбовування, малювання, вирізання, клеєння спрямовані на задоволення власних практичних потреб, що обов'язково супроводжуються коментарями та інструкціями іноземною мовою, сприяють ефективності розвитку уяви в процесі опанування іноземної мови.

Навчання іноземних мов сприяє розвитку *вольових* якостей учнів початкової школи, вимагаючи від них глибокого усвідомлення і виконання обов'язкових вправ та завдань, підпорядкування їм своєї енергійності, довільного регулювання поведінки, вміння активно спрямовувати увагу, слухати, міркувати, запам'ятовувати, узгоджувати особисті потреби з вимогами вчителя тощо.

Звичайно, і батьки повинні створювати сприятливі умови для формування вольових якостей школяра, сприяючи, таким чином, формуванню характеру. У кожній дитині потрібно бачити лише найкраще, вірити в її можливості та здібності, і як наслідок, все це формує в ній цілеспрямованість, наполегливість, відповідальність, почуття обов'язку тощо. Крім того, самі батьки та вчителі можуть впливати на розвиток волі та характеру учнів, коли вони проявляють себе не як спеціалісти з обмеженою сферою розвитку, а як різнобічно розвинуті фахівці з широким колом інтересів.

Важко переоцінити багатопланову психологічну спадщину В. Крутецького, в якій одне із чільних місць посідає ґрунтовне вивчення особливостей індивіда на різних вікових етапах розвитку в цілому та особливостей розвитку молодшого шкільного віку зокрема. Так,

– щодо розвитку сприймання, то психологом наголошено, що молодші школярі відрізняються гостротою та свіжістю сприймання. Дитина з цікавістю сприймає оточуючий світ, який розкриває перед нею все нові й нові сторони [4, с. 248];

– щодо пам'яті, то у молодших школярів переважає наочно-образна пам'ять. Вони краще та швидше запам'ятовують й міцніше зберігають в пам'яті конкретні факти, події, явища, образи, ніж визначення, описи, пояснення тощо. Усвідомлене запам'ятовування у школярів переважає над механічним [4 с. 249];

– щодо мислення, то воно інтенсивно розвивається. Школяр поступово вчиться виділяти істотні властивості, ознаки предметів та явищ, що дає можливість робити перші узагальнення. На цій основі у дитини поступово починають формуватися елементарні наукові поняття [4, с. 251].

Здібності учнів початкової школи не можуть розвиватися незалежно від інших властивостей. Вони поєднуються зі знаннями, вміннями, нахилами, потребами людської особистості. Проте, Г. Костюком справедливо зауважено, що при наявності однакових знань та вмінь рівень розвитку здібностей може бути різний [3, с. 309]. Не потрібно ототожнювати наявні з.у.н. та фактичні індивідуальні здібності. Наголошено, що відповідальне ставлення до навчання, професіоналізм, зацікавленість у результаті, очікування успіху – є ще однією запорукою розвитку здібностей. Цілком правомірно Г. Костюк зауважує, що «здібності завжди мають індивідуальну своєрідність. Кожна людину тому й називається особистістю, що у неї завжди є щось своє, особисте, що різнить її від інших людей. Воно виявляється і в її здібностях. Тому-то їх часто називають особистими здібностями» [3, с. 313].

Згідно з позицією О. Музики, сучасна освіта ділить всіх дітей на дві нерівномірні групи: перша група (менша за чисельністю) – це відмінники, успішні школярі, які розвивають свої здібності в певній, чітко окресленій

галузі. Друга група (багаточисельна) – це, так звані, «аутсайдери», школярі які не отримують задоволення від навчання. Відомо, що невстигаючі, неуспішні учні впродовж життя відчують свою невпевненість, комплекси неповноцінності та побоювання. Досить часто, навіть успішні школярі відчують певні труднощі через непластичність розвитку своїх здібностей. Наткнувшись на труднощі, такий успішний школяр, через негнучкість здібностей часто стає неуспішним, і не намагається самореалізуватися в іншій діяльності.

Отже, дослідниця пропонує нею розроблену програму для розвитку здібностей особистості «Три кроки». Означена програма спрямована на налагодження стосунків між людьми, на розвиток умінь адаптуватися в суспільстві, на створення умов психологічної комфортності тощо. А засобом досягнення – є процес розвитку здібностей особистості.

Перший крок. Педагогічний колектив школи повинен сприяти успішності школяра в певному виді діяльності.

Другий крок. Діяльність педагогічного колективу школи, батьків повинна спрямовуватися на заохочення, позитивну оцінку успіхів дітей. Це не так вже і просто. Учні не вміють приймати схвалення з боку оточуючих, а в сучасному суспільстві звичайним є покарання, несхвалення, осудження, зауваження, ніж поцінювання.

Третій крок. Школа повинна зробити так, щоб кожен окремий школяр здобував першість у різних видах діяльності (навчальної чи позанавчальної) не менше дев'яти разів.

Як наслідок, були виокремлені особливості, які притаманні учням, що навчаються за програмою «Три кроки»:

1. Учні переконані, що здібності розвиваються, удосконалюються, розширюються.

2. Учні впевнені, що шлях до успіху лежить через систематичну працю.

3. Учні володіють психологією переможця й не мають звички здаватися при появі труднощів.

4. Учні не орієнтуються на певну діяльність, а на успіх і перемогу в будь-якій діяльності.

5. Учні здатні до самовдосконалення власної особистості.

6. Учні вміють оцінювати, схвалювати досягнення оточуючих.

7. Учні спроможні до швидкої адаптації й вміють творчо пристосовуватися до різноманітних життєвих умов [7, с. 6].

Зауважимо, що якості особистості, такі як розвиток уяви, самостійність, продуктивність у роботі, міцне та швидке запам'ятовування, кмітливість, вміння думати є показниками розвитку здібностей учнів молодшого шкільного віку. Всі ці чинники, у результаті, неодмінно сприятимуть ефективності засвоєння іншомовного матеріалу.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, знання загальної, вікової та педагогічної психології, а саме, особливостей розвитку учнів молодшого шкільного віку, психіки дитини, поведінки та свідомості, впливу психічних процесів на оволодіння іноземною мовою, дають змогу вчителю краще організувати процес навчання, методично правильно скерувати учнів на уроці, спланувати, поставити мету та завдання на етапах ознайомлення з новим навчальним матеріалом, дібрати навчальний матеріал та засоби навчання на етапі автоматизації дій учнів з новим іншомовним матеріалом.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у висвітленні психолінгвістичних засад навчання іноземних мов дітей молодшого шкільного віку.

Список використаних джерел

1. Заброцький М. М. Основи вікової психології. Навчальний посібник / М. М. Заброцький. – Тернопіль : Навчальна книга. – Богдан, 2002. – 212 с.
2. Загальна психологія : Підручник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. – К. : Либідь, 2005. – 464 с.
3. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Під ред. Л. М. Проколієнко. – К. : Рад. шк., 1989. – 608 с.
4. Крутецкий В. А. Психология : Учеб. для учащихся пед. уч-щ. – 2-е изд., перераб. и доп. / В. А. Крутецкий. – М. : Просвещение, 1986. – 336 с.
5. Лейтес Н. Дети с ранним развитием способностей / Популярная психология : Хрестоматия : Учебн. пособие для студентов пединститутов / Сост. В. В. Мироненко. – М. : Просвещение, 1990. – 399 с. – С. 325–334.
6. Методика навчання іноземних мов у початковій школі : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О. В. Котенко, А. В. Соломаха [та ін.]. – К. : Київ. ун-т ім. Б.Грінченка, 2013. – 356 с.
7. Музика О. Ціннісна регуляція і ціннісна підтримка розвитку творчих здібностей (теоретична модель і принципи побудови методики) / О. Музика // Практична психологія та соціальна робота. – № 6. – 2010. – С. 1–7.
8. Психологія здібностей : Навч. посібник / Г. І. Кагальняк, Г. О. Шулдик, Б. А. Якимчук, Л. А. Данилевич. – К. : Наук. світ, 2001. – 75 с.
9. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии : В 2 т. Т. II. / С. Л. Рубинштейн. – М. : Педагогика, 1989. – 328 с.